

Kultivoitunut metsä – herraskartanon puisto

Bo Lönnqvist

SUMMARY: CULTIVATED FOREST – THE CASE OF MANOR PARKS

Lönnqvist, B. 1987. Kultivoitunut metsä – herraskartanon puisto. Summary: Cultivated forest – the case of manor parks. *Silva Fennica* 21(4): 392–396.

Kartanopuistosta, jota voidaan pitää kultivoituneen ja symboliarvoin varustetun metsän erityismuotona, voidaan Suomessa puhua vasta 1700-luvun lopulla. Tällöin päärakennuksen ympäristö jakaantui esteettiseen puistoksi laajennettuun puutarhaan ja taloustoimintaa palvelemaan pihaan. 1800-luvun alkupuolella luotiin laajoja puistoja, jotka toisaalta edustivat vallitsevia tyyli-ihanteita, toisaalta muodostivat ”villin” vastineen päärakennuksen järjestettyyn sisäiseen maailmaan. Hyvä esimerkki tämäntyyppisestä kartanosta on Artjärven Ratulan kartano, jonka puisto edustaa monipuolisimmin 1800-luvun kartanoiden kultivoitunutta metsää.

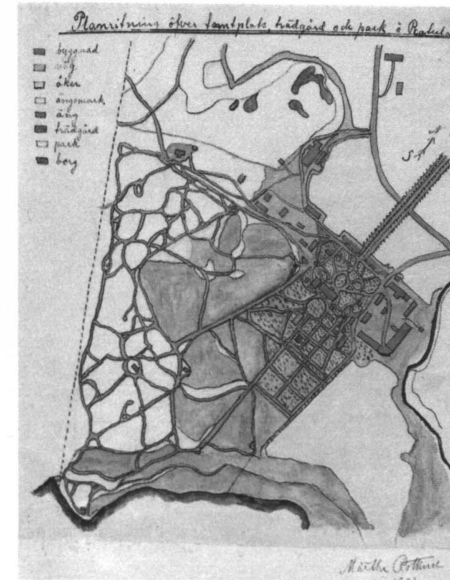
The earliest manor parks, which are a special form of cultivated forests, were created at the end of the 18th century. The surroundings of the main building was divided into two parts, an aesthetic park and the yard serving household and economic purposes. Early in the 19th century, large parks were created which represented dominant aesthetic ideals but, on the other hand, formed a ”wild” counterpart to the structured inner world of the main building. A good example is Ratula Manor and its park, which represents the diversity of the cultivated forest of the 19th century manors.

Keywords: Park, garden, symbol values, manor
ODC 272+907.3+907.6

Author's address: Unioninkatu 45 B, SF-00170 Helsinki, Finland.

Suomessa puistojen rakentaminen kartanoiden yhteyteen alkoi kehittyä 1700-luvun jälkipuoliskolla. Huomattavasti aikaisemmin oli kylläkin perustettu jo puutarhoja. Ne sijaitsivat päärakennuksen läheisyydessä, kuten vieläkin on nähtävissä Siuntion Sjunbyn 1500-luvulta peräisin olevasta kartanoympäristöstä. Lähellä päärakennusta sijaitsevat Sjunbyssä myös talousrakennukset, talli, makasiini ja kosken partaalla mylly. 1700-luvun lopulta lähtien on suurilla maatioilla nähtävissä fyysisen ympäristön jakautuminen toisaalta esteettiseen osaan päärakennukseen, terasseineen ja puistoinen, toisaalta taloudelliseen osaan talleineen, karjasuoji-

neen, vajoineen jne. Suuntaus jatkui 1800-luvulla, joka olikin kartanopuistojen kukoistusaikaa Suomessa. Usein nimenomaan puutarhoja muokattiin uudelleen. Joskus päärakennus oli jakajana puiston ja tallipiha välillä, jolloin julkisivu oli puistoon ja keittiön sisäänkäynti pihalle päin. Tämä pohjakaava on vieläkin nähtävissä Herttoniemen kartanossa, jonne vara-amiraali Carl Olof Cronstedt perusti 1810-luvulla merelle päin laskeutuvan puiston. Sen etuosa oli muokattu ranskalaiseen barokkityyliin ja vähemmän näkyvä osa kiemurtelevine käytävineen, pensastoineen ja patoineen englantilaiseen tyyliin. Helsingin alueella erityisesti Suomenlinnan

Kuva 1. Kartta Ratulan puistosta vuodelta 1923. Piirtänyt Märtha Rotkirch.

Fig. 1. Map of Ratula Manor park in 1923, drawn by Märtha Rotkirch.

upseerit vaikuttivat näkyvästi puistokulttuurin kehittymiseen. Heidän luontonäkemyksistään erottui kuitenkin vielä selvästi hyödyn tavoittelu. Puistot olivat kuin puutarhojen jatkeita: kukkaistutuksista ja hedelmäpuista sai mausteita viinan valmistukseen ja hedelmiä jälkiruokaan, samalla kun ne muodostivat kauniin kehyksen asuinrakennukselle ja juhannusjuhille.

1800-luvun kartanopuistot ilmentävät toisenlaista suhtautumistapaa luontoa kohtaan. Peltoja ja metsiä raivattiin voimakkaalla kädellä. Suuri osa niitty- ja metsämaista muuttui useita vuosia kestäneiden rakennustöiden jälkeen omistajan mielen mukaisesti järjestyneeksi ”ulkomaailmaksi”, vastineena päärakennuksen sisäiseen valtakuntaan.

Edellisenkaltaisesta 1800-luvun raivauksesta antaa parhaimman ja monipuolisimman kuvan ministerivaltiosihteeri Alexander Armfeltin (1794–1876) puisto Ratulan kartanossa Artjärven pitäjässä. Puiston rakentaminen kesti kaksi vuosikymmentä 1840-luvulta 1850-luvun loppuun. Alexander Armfeltin kuoleman jälkeen tytär Eugenie von Etter

hoiti puistoa aina kuolemaansa (1921) saakka, jolloin kartanon hoito siirtyi hänen perikunnalleen. Vuonna 1971 oli allekirjoittaneella mahdollisuus dokumentoida puistokokonaisuus.

Ratulan puisto on yksityiskohtien moninaisuudessa Suomen 1800-luvun kartanopuistojen edelläkävijä ja historiallisen vertailun näkökulmasta sitä voikin tarkastella tyyppiesimerkkinä puistokulttuurin muodosta ja sisälöstä. Seuraavassa pyrin kuitenkin alueen kuvauksen lisäksi tuomaan esiin enemmän kartanon historiallis-kulttuuriantropologista ulottuvuutta. Puisto voidaan nähdä kulttuuritoimintojen kenttänä, mikä näkyy sekä rituaaleina että rakennettuna ympäristönä. Ratula-esimerkin tekee vieläkin kiintoisammaksi se, että puiston omistajana oli 30 vuoden ajan Alexander Armfelt, joka Suomen suurruhtinaskunnan johtavana valtiomiehenä joutui olemaan hyvin läheisessä kanssakäymisessä Venäjän keisarin kanssa.

Maanpäällinen paratiisi

Alexander Armfelt osti Ratulan vuonna 1835 ja alkoi puiston rakentamisen ilmeisesti 1840-luvun alussa, ottaessaan samoihin aikoihin vastaan ministerivaltiosihteerin viran. Puutarhaa laajennettiin etelään Villikkalan järven suuntaan muuttamalla vanhat pellot ja metsäalueet puistoksi. Siellä sijaitsi myös torppa, Iloniemi, joksi myöhemmin alettiin kutsua puiston suurinta huvimajaa.

Valmiina puisto käsitti 30 hehtaarin suuruisen alueen, jossa sijaitsi 40 huvimajaa tai muuta rakennusta. Puistokäytävien yhteenlaskettu pituus oli 30 km. Rakentaminen tapahtui kasvattamalla uutta metsää vanhan viljelymaan ja metsämaan tilalle luultavimmin itse kreivi Armfeltin laatimien suunnitelmien mukaan. Hän myös itse johti rakentamista, joka ilmeisesti teetettiin taksvärkkitoimena torppareilla. Istutettiin tarvittua multa hankittuihin kuorimalla päällimmäinen kerros kaurapelloista. Talvisin vuosi vuodelta piteville käytäville ajettiin hiekkaa ja soraa. Satoja lehtipuita, kuten koivuja, poppeleita ja haapoja, istutettiin osin puistokäytävien suuntaisesti, osin kummuille. Myös yksittäisiä havupuita, lehtikuusia ja lumipallopensai-

Kari Hakli/SLS Folkultursarkiv

Kuva 2. Ratulan kartanon päreillä katettu huvimaja Iloniemi vuonna 1971.

Fig. 2. The pleasure cottage "Iloniemi" of Ratula Manor was covered with wooden tiles. A photo from 1971.

ta, istutettiin ruohokentille. Lisäksi puistosta löytyi saarneja, lehmuksia, tammia ja jopa kokonainen tammimetsikkö puutarhan jatkeena. Kiemurtelevaan käytäväkokonaisuuteen johti kaksi tietä: Puistotie (Trägårdsallén) päärakennukselta ja Makasiinitie (Magasinsallén) suurelta viljamakasiinilta.

Armfelt näyttää erityisesti pitäneen koivuista, mikä ei ilmene pelkästään puiston koivujen määrästä (200), vaan myös koivun käytöstä huvimajojen rakennusaineena ja koristeena. Erääseen näistä, Tuohitemppeliin (Nävertemplet), oli pylväät tehty koivunrungoista ja katto tuohesta. Rannalle oli kaivettu luola, joka oli päällystetty tuohella. Useissa huvimajoissa, paviljongeissa, seinien katteena oli päre.

Ratulaa on nähtävästi käytetty Armfeltien kesäasuntona perheen muuten asuessa Pietarissa. Jokaiselle lapselle rakennettiin oma huvimaja. Suurin näistä, Iloniemi, rakennettiin vanhan torpan paikalle vuonna 1845 "nuorel-

le kreiville". Rakennuksessa oli 2 huonetta tulisijoinen, ja se toimi Alexander Armfeltin asuntona niinä aikoina, jolloin hän oli valvomassa puiston rakennustöitä. Aamiainen tuotiin Armfeltille Iloniemeen, ja siellä sijaitsi myös hänen kirjoituspöytänsä, kuten myös barokkikruunu ja täytetty kotka. Yleisesti huvimajat kalustettiin korituolein ja koristeltiin ruukkukasvein. Alexander Armfeltin toinen vaimo oli ortodoksi, mutta ei saanut harjoittaa uskontoaan kartanorakennuksessa. Siksi vuonna 1844 puistoon rakennettiin "kreivitär Alinen paviljonki", värillisin ikkunoin ja verannoin koristeltu rukouskappeli, jonka sisustuksena oli rippipalli ja sohva. Merkillisimpiä puiston rakennuksista oli pohjoisesta hankittu lapinkota.

Kivet, jotka tulivat esiin puistokäytäviä rakennettaessa, kerättiin Iloniemen vieressä sijaitsevalle kummulle ja niistä rakennettiin suurehko raunio kellareineen ja ulkonemineen. "Raunio" peitettiin turpeella, samma-

leella ja istutetuilla pähkinäpensaille. Lisäksi kivistä rakennettiin luola. Tammimetsässä sijaitsi raviini, jonka yli rakennettiin puinen kaarisilta. Lisäksi tammimetsään istutettiin syypessi. Puistossa oli myös lähteitä, joista keittiöpiika haki parhaimman, esimerkiksi kahveissa tarjotun juomaveden.

Arkipäivän ritualisoituminen

Armfelt osti Ratulan kesänviettoa varten perheen muutoin asuessa Pietarissa. Perinteistä, jotka jatkuivat vielä 1900-luvun alkuun, Armfeltin tyttären aikana, voidaan tehdä päätelmiä puiston aikaisemmasta käytöstä. Erityisesti puisto oli huviretkien kohde. Eugenie von Etter oli hyvin innokas järjestämään kahvikutsuja paviljongissaan. Piikat kuljettivat koreissaan kestityksessä tarvittavat tarvikkeet. Emäntä itse ja vanhimmat vieraat kuljetettiin huvimajaan vaunuilla, nuoremmat sen sijaan saivat kävellä. Perheen kiinteisiin traditioihin kuuluivat myös naamiaiset ja teatteri. Nämä tapahtuivat Iloniemessä, jossa huoneen keskelle asetettiin esirippu ja toiselle

puolelle tuolit. Erityisesti nimi- ja syntymäpäivät antoivat aiheen tällaisiin juhliin. Alexander Armfelt oli jo nuorena innostunut teatterista ja naamiaisista. Hänet tunnettiin hyvinä amatööri näyttelijänä Pietarin ylhäisöpiireissä, ja hän järjesti myöhemmin esityksiä myös kotonaan itsekkin niissä esiintyen. Aivan toisenlaisen käytön Iloniemen huvimaja sai, kun se annettiin käytettäväksi palveluväen hääjuhliin. Eugenie von Etterin aikana kartanon ajuri järjesti häät tyttärelleen tämän mennessä naimisiin kartanon tallirengin kanssa.

Paikka ajattomuudessa

Alexander Armfeltin kartano puistoineen voidaan nähdä hänen jo nuoruudessaan haaveilemansa turvapaikan toteutuksena, maanpäällisenä paratiisina. Puistosta tuli vastakohta poliittiselle elämälle, jossa hän toiminnanhaluisena hoiti vastuunalaisimpia virkoja, mutta jossa hän myös havaitsi masentavaa juonittelua ja virkamiesten itsekkyyttä.

Armfelt oli saanut pitkän koulutuksen ja

Kari Hakli/SLS Folkultursarkiv

Kuva 3. Ratulan kartanon päärakennuksen puiston puoleinen veranta vuonna 1971.

Fig. 3. The veranda of the Ratula Manor house with a view to the park in 1971.

hyvät tiedot antiikin kulttuurista. Sen voi huomata puiston rakenteesta ja myös sellaisista paikkojen nimityksistä kuin "temppelet" ja "luolat". Puiston voi myös nähdä oman aikansa mutta myös antiikin ajan ihanteiden mukaisena pakopaikkana, jonne kukaan ei tullut häiritsemään. Kultivoitunut metsä oli tila, joka oli lineaarisessa ajassa tapahtuvien muutosten, muun muassa venäläisen valtakennelman ulkopuolella. Luonto oli muuttumaton, se uudistui jatkuvasti ja vain syklinen aika vallitsi. Kun Armfelt antoi suomalaiselle koivuntuohelle antiikin temppelein muodon ja kun torppa muutettiin huvimajaksi, Iloniemeksi, etäännyttiin sekä menneestä että tulevista ajasta. Kun kultivoituneeseen metsään haluttiin taloja, eivät ne saaneet muistuttaa tavallisia taloja, vaan niissä tuli olla erämaan

luonnetta. Puistossa vallitsi järjestys ja harmonia, ajaton oleminen suojatussa ympäristössä, puut vartijoina. Vain rauniot olivat osoittamassa sivistyneen ihmisen tekojen katoavaisuutta. Samoin ajattomuutta henki eksoottinen lapinkota. Rakentamalla joukon erilaisia tilajärjestelyjä vastuun painama valtiomies kesytti ajan. Aika vangittiin edelleen toistuvilla tapahtumilla, kuten pukujuhlasemonioilla nimi- ja syntymäpäivinä. Ajattomien rituaalien suorituspaikkana puisto voitiin avata myös palvelusväelle: Iloniemi, herrasväen teatterille varattu huvimaja, tuli tällöin palvelusväen ehkä tärkeimmän tapahtuman, hääjuhlien viettopaikaksi. Paikassa, jossa ajan kahleet eivät vaikuttaneet, hävisivät myös yhteiskunnalliset raja-aidat, joskin vain hetkeksi.

Summary

Cultivated forest – the case of manor parks

The article deals with the Finnish manor park, as an example of a refined and symbolic forest. The first manor parks in Finland were created as late as the end of the 18th century, when the surroundings of the main building were clearly divided into two parts: the aesthetic garden for the gentry, widened later into a park, and the yard serving household and economic purposes, the world of the servants. In some cases, the main building was at the exact dividing line of these two worlds (for example the Herttoniemi manor). The form of the garden was, however, still dictated by the criterion of utility.

Parks created at the beginning of the 19th century already reflected a different relation to nature. Waste land, meadows and forests were cleared and formed into wide parks, following dominant aesthetic ideals. But the parks also formed a "wild" contrast to the orderly inner world of the main building. A many-sided example is the park of the the Ratula Manor in Artjärvi. Created in the

1840's and 1850's, Ratula Manor consisted of 30 hectares and included 30 kilometers of drives, 40 pleasure cottages and other park arrangements. The park was built by the Secretary of State of Finland in St. Petersburg, count Alexander Armfelt, who had bought Ratula in 1835.

To Armfelt the park seems to have formed a counterpart to the court life of St. Petersburg with its pretenses and intrigues. By building the park and its constructions he could realize the dream of his youth of becoming a peasant. The pleasure cottages, like the birchbark temple, the birchpark cave, Iloniemi (a former tenant farmer's cottage) and the Lapp hut, represented with other constructions and objects, ruins, bridges, springs and dedicated spruce-trees, a world of harmony and timelessness. The feeling of eternal, cyclical time was increased by annual rituals, such as comedies played in the park. The weddings of servants could also be arranged in the pleasure cottage Iloniemi, and then, for a moment, social class differences disappeared in this paradise of timelessness, away from ordinary life. Ratula Park is the most varied representative of the cultivated forest of 19th century manors.